

DE MUNTKLAPPER

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE vzw
Koninklijke Vereniging

Driemaandelijks tijdschrift

- 68 -

oktober-november-december 2010

2,5 shilling 1897 Paul Kruger, Zuid-Afrikaanse Republiek

Vz. Buste van president Paul Kruger naar links.

Rondom: ZUID AFRIKAANSCH REPUBLIEK

Kz. Het wapen van Transvaal met erboven een arend, links en rechts vlaggen en eronder een banderol met de tekst: EENDRAGT MAAKT MAGT

Rondom: 2½ SHILLINGS ★ 1897 ★

Zilver 925 ‰, Ø 32 mm, 14,14 g, 149.000 ex.

Geslagen door de Munt van Pretoria. Graveur Otto Schultz.

De Zuid-Afrikaanse Republiek of Z.A.R. is niet te verwarren met het huidige Zuid-Afrika. Z.A.R. was de officiële naam van de boerrepubliek Transvaal, een streek uit het noordoosten van het huidige Zuid-Afrika. In de 19de eeuw was Transvaal echter een onafhankelijke staat, die ontstaan was door de emigratie van Nederlandstalige boeren vanuit de Britse Kaapkolonie, uit onvrede met het Britse bewind. De voertaal was er het Nederlands. Transvaal betekent letterlijk “over de Vaal”. Gezien vanuit de Kaapkolonie was dit inderdaad het land over de rivier de Vaal. Transvaal is ook bekend van het volksliedje “Mijn Sarie Marijs” met het refrein “O breng mij t’rug naar die ou Transvaal”.

In een vorig artikel werd uitgelegd hoe de Britten de Kaapkolonie veroverden in 1795 en een tweede maal in 1806, omwille van zijn strategische ligging op de weg naar het Verre Oosten.

De Britse periode (1795-1803 en 1806-1910)

In de Kaapkolonie werden Britse munten geïntroduceerd: pond, shilling en pence, waaronder de cartwheel penny als meest voorkomende, die aan de Kaap de bijnaam “duiweltjies” of “duiwelspennie” had wegens de gelijkenis van vrouw Britannia met drietand met een duivel.

Duiwelspennie 1797, Georges III van Groot-Brittannië

Reeds in 1806 werd door de Britten de slavenhandel verboden maar de slaven die reeds in de Kaapkolonie waren bleven slaaf tot 1833 toen de slavernij volledig afgeschaft werd.

Geleidelijk aan werden de Hottentotten verdrongen door de steeds groeiende Kaapkolonie enerzijds en door naar het zuiden migrerende zwarten anderzijds. Zo kwamen blanken en zwarten mekaar voor het eerst tegen rond 1770 aan de Grote Visrivier (ca. 600 km ten oosten van Kaapstad) met negen zogenaamde Kafferoorlogen tot gevolg in de periode 1779 tot 1878. De boeren noemden de zwarten Kaffers. Dat was een verbastering van het Arabische woord Kafir, wat “ongelovige” betekent, zoals de Arabische slavenhandelaars de zwarten noemden. Het woord had destijds dus niet de betekenis van een scheldwoord, al is de huidige betekenis daar wel van afgeleid.

De voortrekkers stichten Natal, de Oranje-Vrijstaat en Transvaal

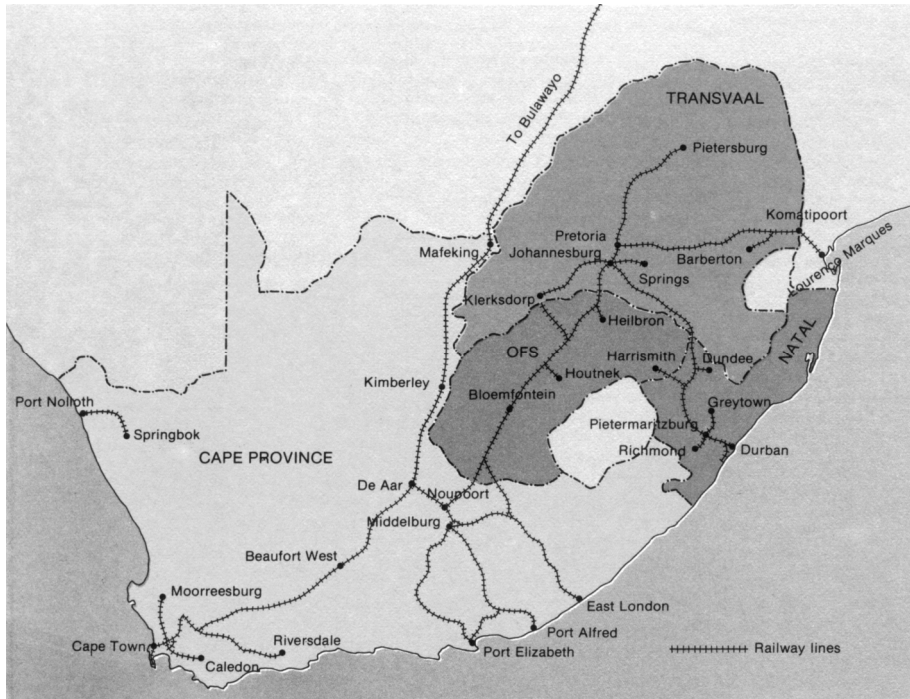
De Britse bezetting bracht ook grote ontevredenheid mee bij de boeren die niet konden aarden onder de Britse regels en cultuur, en leidde tot de Grote Trek die begon in 1836 naar tot dan toe onbekende gebieden in het noordoosten. Deze boeren

De Slag van Bloedrivier in 1838, schilderij, Voortrekkersmuseum Pietermaritzburg

noemt men voortrekkers. Dat had heel wat veldslagen met de zwarten tot gevolg, die dat uiteraard niet graag zagen gebeuren, maar systematisch het onderspit moesten delven tegen de beter bewapende voortrekkers. De bekendste veldslag is de Slag van Bloedrivier in 1838 in Zoeloeland (de huidige provincie Kwazulu-Natal) waar eerst Piet Retief in een hinderlaag viel en vermoord werd en vervolgens Andries Pretorius slag leverde met de Zoeloës. 3000 Zoeloës lieten het leven zodat de rivier rood kleurde van het bloed, die sindsdien Bloedrivier heet. De hoofdstad Pretoria van Zuid-Afrika vandaag werd genoemd naar voortrekker Pretorius.

De Grote Trek leidde tot de stichting van drie onafhankelijke Boerrepublieken: Natal, Transvaal en de Oranje-Vrijstaat. Maar dat was niet naar de zin van de Britten.

De Kaapprovincie, Natal, Oranje-Vrijstaat (OFS) en Transvaal in 1902

Diamanten en goud

Langs de Oranje Rivier nabij Hopetown (bij Kimberley) vond de 15-jarige Erasmus Jacobs in 1867 een glinsterende steen en gaf die aan zijn zusjes die er met de knikkers mee speelden. Hun moeder toonde de steen aan een bezoeker, Schalk van Niekerk, die dacht dat het een diamant was. Hij bleek van 21,25 karaat te zijn en werd verkocht voor 500 £. Hij is nu bekend als de Eureka-diamant. Kort nadien bracht een zwarte een andere steen naar Van Niekerk die 83,5 karaat bleek te zijn en deze verkocht hem voor 11.200 £. Deze is nu bekend als de Star of South Africa. Al snel brak er een diamantkoorts uit en duizenden fortuinzoekers begonnen naar diamanten te zoeken. In 1880 werd De Beers Mining Company gesticht door Cecil Rhodes, een zeer succesvol Brits kolonist.

Reeds vanaf 1853 werd alluviaal goud gevonden in Transvaal. In 1886 struikelde George Walker, een goudprospecteur, over een stuk rots dat hij herkende als gouderts. Dat leidde tot het vinden van de eerste goudader in de Witwatersrand, een gebergte in Transvaal, dat later de rijkste goudmijn ter wereld werd. De gold rush begon en tegen

eind van dat jaar stond er een enorm tentenkamp van goudzoekers op de plaats die later zou uitgroeien tot Johannesburg, een miljoenenstad vandaag.

Thomas Burgers werd president van Transvaal in 1872. Hij was een voorstander van het invoeren van eigen geld en liet op eigen initiatief 837 gouden ponden met zijn afbeelding slaan in Engeland. In september 1874 toonde hij als verrassing 50 munten aan de Volksraad (= parlement). Die reageerde nogal negatief op dit initiatief want ze beschuldigden hem van ijdelheid en van kosten gemaakt te hebben zonder medeweten van de Volksraad, maar uiteindelijk werd die ponden toch als wettig betaalmiddel goedgekeurd. De Volksraadsleden konden dan een Burgerspond kopen aan de prijs van 1 pond en het publiek aan 2 pond.

Burgerspond 1874 goud

Deze munten werden geslagen te Birmingham. Daar de voorzijdestempel na een aantal slagen brak moest die opnieuw gemaakt worden. Die nieuwe stempel is iets afwijkend van de eerste en daarom bestaan er twee varianten van deze munt: met de ruwe baard (142 ex.) en met de fijne baard (695 ex.). Gezien het geringe slagaantal van deze munten zijn deze vandaag ultra zeldzaam.

De Boeroorlogen

De Britten waren niet erg opgezet met die Boerrepublieken en zeker niet nadat er goud en diamanten gevonden werden. Ze beschouwden de boeren als hun onderdanen. In 1842 stuurden de Britten troepen naar Natal om de republiek over te nemen. Pretorius vocht terug maar moest reeds na een maand het onderspit delven. Het volgende jaar werd Natal geannexeerd.

Twee Boeroorlogen, in 1880-81 en 1899-1902, brachten ook de andere Boerrepublieken onder Britse vlag. In 1877 annexeerden de Britten Transvaal, maar de boeren reageerden daarop met hun onafhankelijkheid uit te roepen in 1880. Daarop stuurden de Britten tot tweemaal toe troepen maar die werden door de boeren telkens glansrijk verslagen. Een van de boerenleiders was Paul Kruger. In 1881 werd een vredesverdrag getekend en Transvaal werd teruggegeven aan de boeren. Paul Kruger werd president in 1883.

1 penny 1898 brons, president Paul Kruger

Transvaal gaf eigen serie munten uit vanaf 1892 volgens het Britse pond-shilling-pence-systeem maar met het hoofd van de koning vervangen door dat van Paul Kruger en met als omschrift ZUID AFRIKAANSCH REPUBLIEK. Munten van 1

en ½ pond in goud, 5, 2½, 2 en 1 shilling in zilver, 6 en 3 pence in zilver en 1 penny in brons werden geslagen.

Concentratiekamp bij Krugersdorp

Dat alles resulteerde in grote bitterheid tussen de Britten en de boeren. In 1899 vroegen de boeren de terugtrekking van de Britse troepen aan hun grenzen wat de Britten negeerden, waarop de boeren de oorlog verklaarden. Na verschillende onbesliste veldslagen begonnen de Britten de hoeves en de velden van de boeren plat te branden en hun vee te doden waardoor de boeren zich tot guerrilla genoodzaakt zagen. Door de Britten werd de tactiek van de concentratiekampen voor het eerst in de geschiedenis toegepast: ze namen de vrouwen en kinderen van de boeren gevangen en sloten ze op in concentratiekampen, zogezegd om ze te beschermen, maar ook om de bevoorrading van voedsel aan de boeren af te snijden. De behandeling van de gevangenen was dermate slecht dat er ontzaglijk veel doden vielen: op 161.000 gevangenen stierven er 30.000 waarvan 80 % kinderen. Toen de waarheid over de concentratiekampen bekend werd brak er een storm van verontwaardiging los in Groot-Brittannië en in de ganse wereld. Dit was de zwartste bladzijde uit de Zuid-Afrikaanse geschiedenis. De boeren moesten zich uiteindelijk overgeven en een vredesverdrag werd getekend te Pretoria in 1902. Kruger werd door een Nederlands oorlogsschip naar Nederland gebracht. Hij overleed in Zwitserland in 1904.

De veldpond 1902 goud

Tijdens de Tweede Boeroorlog gebeurde er ook een plezante anekdote wat betreft het muntenslaan. Ook de Munt was op de vlucht maar poogde toch nog munten te slaan te velde. Men noemde dit de “Staatsmunt te Velde” en het opereerde te Pelgrimsrus, een klein dorpje in Transvaal. Er moesten ook stempels gemaakt worden in zeer primitieve omstandigheden: met een beiteltje werden de stempels gegraveerd. Deze moesten ook gehard worden te velde en zeven opeenvolgende pogingen waren nodig omdat de stempels steeds barstten bij het afkoelen. Uiteindelijk werden slechts 986 exemplaren van erg primitieve munten van 1 pond geslagen, veldpond genoemd. Deze behoren vandaag tot de meest zeldzame munten ter wereld, al zijn er ook veel valse.

De Staatsmunt te Velde in 1902 te Pelgrimsrus

De Kruger-munten

Alhoewel de economie van de Z.A.R. eerder agrarisch was, maakte de weelde van het gevonden goud een centrale bank noodzakelijk en in 1891 werd de “Nationale Bank der Zuid-Afrikaansche Republiek” te Pretoria plechtig geopend door president Paul Kruger. Hij legde ook de eerste steen van de Staatsmunt te Pretoria op 6 juli 1892. Er werden muntmachines en stempels besteld in Duitsland en personeel werd opgeleid.

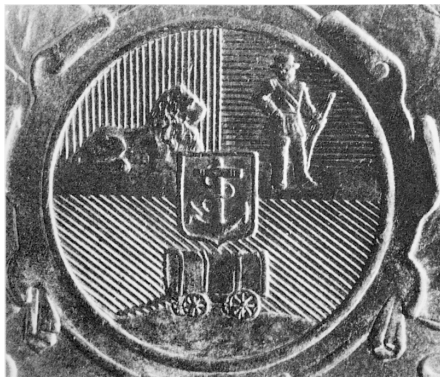
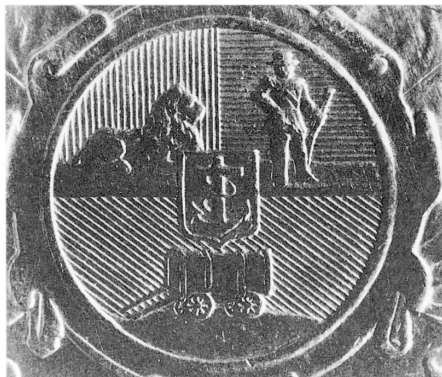

1 pond 1898 goud, president Paul Kruger

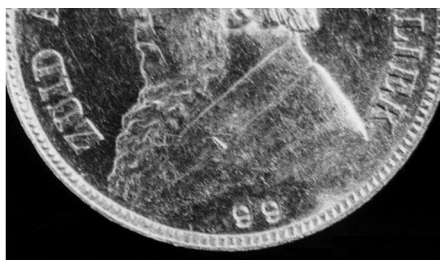
Met de verkiezingen van 1892 in het vooruitzicht wilde president Kruger zo snel mogelijk de munten met zijn portret klaar hebben, om zijn verkiezing wat meer glans te geven. Vermits de Staatsmunt nog niet klaar was werd gevraagd aan de Duitse Keizerlijke Munt van Berlijn om de eerste munten te slaan. Bij het in omloop brengen kwamen echter twee hiaten aan het licht. De Duitse graveur Otto Schultz had zijn initialen O.S. op de afsnede van het portret geplaatst maar de Zuid-Afrikaners lazen dat als “os” (= gecastreerde stier). Ook beeldde hij op de keerzijde een voortrekkerswagen af met twee berries (om de os tussen te spannen) en evengrote voor- en achterwielen, terwijl de echte wagens waarmee zoveel voortrekkers naar hun nieuw vaderland gekomen waren een dissel hadden (om twee ossen naast te spannen) en kleinere voor- dan achterwielen.

Krugers uitdager Piet Joubert maakte natuurlijk gretig gebruik van deze fouten om Kruger belachelijk te maken: hij zou die “os” zonder problemen wel verslaan, en “kijk hoe Kruger de wagens van onze voorouders tot schande heeft gemaakt”. Men moest dus snel nieuwe stempels maken om de fouten te verbeteren. Men probeerde

nog de foute munten terug te roepen maar velen werden als zeldzaamheid behouden. Dat maakt dat vandaag de munten met O.S. en twee berries veel zeldzamer zijn dan de andere. Munten met O.S. bestaan alleen voor het 1 pond en met twee berries voor het 1 en ½ pond en de 5 shilling. Uiteindelijk heeft Kruger toch Joubert met een kleine meerderheid verslagen en werd hij voor een derde termijn president.

*1 pond 1892 detail: de wagen met twee berries en gelijke wielen (links)
of een dissel en een klein en groot wiel (rechts)*

1 pond 1892 detail: met initialen O.S.

1 pond 1898 detail: met 99 ingeslagen

Deze munten werden geslagen van 1892 tot begin 1900. Een ander incident deed zich voor in 1899, toen de boeroorlog met Groot-Brittannië uitgebroken was. De stempels voor de 1 pondstukken met jaartal 1899, op weg van Berlijn naar de Pretoriamunt, werden door de Britten onderschept en in beslag genomen. Men kon dus niets anders doen dan maar met het jaartal 1898 verder slaan. Evenwel werden 130 stuks met het jaartal 1898 tegengestempeld met het getal 99 onder de buste van Kruger. Waarom men dat deed en waarom zo weinig is niet duidelijk, maar het betekent wel dat deze munten vandaag uiteraard uiterst zeldzaam zijn.

Pretoria werd door de Britten veroverd in juni 1900 en dat was het einde van deze muntslag.

Bibliografie

Wilhelm Grütter & D.J. van Zyl, *The story of South Africa*, Cape Town – Pretoria – Johannesburg 1981.

C.L. Engelbrecht, *Geld in Suid-Afrika*, Kaapstad 1987.

Joy Clack (editor), *All about South Africa*, third edition, Stuik Publishers, Cape Town 2001.

Numismatikus, *Munten waren oorzaak dat Paul Kruger destijds bijna een verkiezing verloor*, Tijdschrift voor Numismatiek, EGMP, Vol. XVIII, februari 1968 p. 17-19.

Leopold Verbist